

Paweł Sękowski

Kraków

Działalność przedstawicieli dyplomatycznych i konsularnych władz warszawskich Rzeczypospolitej Polskiej we Francji w latach 1944–1947

Niniejszy tekst ma na celu zbadanie kwestii relacji pomiędzy władzami francuskimi a przedstawicielami krajowych władz Rzeczypospolitej Polskiej (czyli władz tzw. Polski Ludowej) we Francji w pierwszych latach po wyzwoleniu Francji spod okupacji hitlerowskiej i po zakończeniu drugiej wojny światowej. Mowa tu przede wszystkim o stosunkach pomiędzy francuskim Ministerstwem Spraw Zagranicznych (*Ministère des Affaires Étrangères*, dalej w tekście: MAE¹ lub Quai d'Orsay — od nazwy budynku głównej siedziby Ministerstwa) a Ambasadą Rzeczypospolitej Polskiej w Paryżu (wcześniej: Przedstawicielstwem Polskiego Komitetu Wyzwolenia Narodowego oraz Przedstawicielstwem Rządu Tymczasowego RP we Francji). W niniejszych rozważaniach zostaną również uwzględnione w pewnym stopniu polskie placówki konsularne we Francji kontynentalnej. Bazę źródłową dla niniejszego artykułu stanowią przede wszystkim materiały archiwalne przechowywane w Archiwum MAE Republiki Francuskiej w La Courneuve oraz w Bibliotece Polskiej w Paryżu.

Z chwilą wyzwolenia Francji dyplomaci polscy mianowani przez Rząd RP na uchodźstwie w Londynie wznowili działalność Ambasady Polski w Paryżu oraz konsulatów i agencji konsularnych na terytorium Francji. Funkcję ambasadora RP otrzymał Kajetan Dzierżykraj Morawski², który pełnił ją od 10 IX 1943 r. jako pierwszy zagraniczny ambasador przy Francuskim Komitecie Wyzwolenia Narodowego w Algierze, następnie ambasador RP przy Rządzie Tymczasowym Republiki Francuskiej³. Morawski złożył listy uwierzytelniające na

¹ Dla bardziej czytelnego odróżnienia Ministerstw Spraw Zagranicznych Francji i Polski w tekście przyjęto skrótowe określenie MAE dla stosownego resortu francuskiego oraz MSZ dla odpowiedniego resortu polskiego.

² Nota biograficzna Kajetana Morawskiego, zob.: A. Szklarska-Lohmannowa, *Morawski Kajetan (1892–1973)*, w: *Polski słownik biograficzny*, t. XXI, Kraków 1976, s. 727–729; A. Judycka, Z. Judycki, *Les Polonais en France. Dictionnaire biographique*, Paris 1996, t. I, s. 136.

³ J. M. Nowakowski, *O Kajetanie Morawskim*, w: K. Morawski, *Tamten brzeg*, Warszawa 1996, s. 8.

ręce gen. Charlesa de Gaulle'a 4 XI 1943 r.⁴ Po wyzwoleniu Francji ambasador Morawski za-
instalował się w październiku 1944 r. w dawnej siedzibie Ambasady RP przy rue Talleyrand⁵.

Cała polska sieć konsularna we Francji, podporządkowana Rządowi RP na Uchodźstwie
z siedzibą w Londynie, została odtworzona w lutym 1945 r. mocą dekretu ministra spraw
zagranicznych z 10 lutego, podpisanego przez prezydenta RP Władysława Raczkiewicza
27 lutego. Istniały wówczas Konsulaty Generalne RP w Paryżu i w Lille oraz Konsulaty
RP w Marsylii, Lyonie, Tuluzie i Strasburgu (z faktyczną siedzibą w Bar-le-Duc). W Nicei
swoją siedzibę miał polski Wicekonsulat. Ponadto polskie agencje konsularne rozmieszczone
były wówczas w Rennes, Charleville-Mézières, Metz i Bordeaux⁶. Według wyrażonej
prywatnie opinii urzędnika polskiego MSZ, Zalewskiego, kluczowe stanowiska w polskiej
służbie dyplomatycznej i konsularnej we Francji były zarezerwowane dla członków pod-
ziemnej Polskiej Organizacji Walki o Niepodległość⁷. W dużej mierze tak też się później
stało, chociaż trzeba wspomnieć, że nominowani byli aktywnymi urzędnikami państwowymi
również w okresie przedwojennym.

W opozycji do ówczesnych przedstawicieli legalnych władz polskich we Francji kroki
w stronę podjęcia kontaktów z władzami francuskimi podjęli jeszcze w 1944 r. reprezen-
tanci Polskiego Komitetu Wyzwolenia Narodowego (PKWN). Przewodniczący Komitetu
Edward Osóbka-Morawski poinformował o ukonstytuowaniu się PKWN przedstawiciela
Francuskiego Komitetu Wyzwolenia Narodowego w Moskwie Rogera Garreau już 25 lipca⁸.
W trakcie konferencji moskiewskiej 1 X 1944 r. delegacja PKWN, która się na niej znajdo-
wała w osobach przewodniczącego Krajowej Rady Narodowej Bolesława Bieruta i naczelnego
dowódcy Wojska Polskiego generała Michała Roli-Żymierskiego, złożyła propozycję
obecnemu tam francuskiemu generałowi Ernestowi Petit, ażeby rząd francuski akredytował
w Paryżu oficjalnego delegata PKWN. Dyplomata, do którego skierował rozmówców gene-
rał Petit, Éric de Carbonnel, zastępujący chorego Rogera Garreau, „zdołał uniknąć postawie-
nia mu tego pytania”. Ale Garreau już wtedy raportował do Quai d'Orsay, że władze polskie
(krajowe) będą z pewnością podejmować kolejne kroki w tym kierunku⁹.

W pierwszych latach po wyzwoleniu Francji — po krótkim okresie sprawowania funk-
cji ministra spraw zagranicznych przez René Massigliego — francuską polityką zagraniczną
kierował Georges Bidault. Stanowisko zwierzchnika Quai d'Orsay pełnił od 9 IX 1944 do lip-
ca 1948 r.¹⁰ Początkowo Rząd Tymczasowy Republiki Francuskiej utrzymywał dystans wo-
bec PKWN. Poseł francuski Roger Garreau odmówił nawet przyjęcia notyfikacji informującej

⁴ Z. Girzyński, *Polska — Francja 1945–1950*, Toruń 2005, s. 81.

⁵ K. Morawski, op. cit., s. 194.

⁶ Archiwum Ministerstwa Spraw Zagranicznych Republiki Francuskiej (dalej: A MAE), Série Europe, Sous-série Pologne, t. 4, Lettre de l'Ambassade de Pologne à Paris au MAE de la France informant sur les nominations aux postes consulaires polonais en France, Paris, le 19 mai 1945.

⁷ Biblioteka Polska w Paryżu (dalej: BPP), Spuścizna Kazimierza Czernego-Szwarcenberga (dalej: K. Czerny-Szwarcenberg), sygn. tymcz. 1, List Stanisława Dygata do K. Czernego-Szwarcenberga, Paryż, 19 lutego 1945 r. W liście wspomniany Zalewski określany był jako pracownik Biura Personalnego MSZ. Najprawdopodobniej chodzi o Antoniego Zalewskiego, kierownika Wydziału Ogólnego w Dziale Ogólnym MSZ. Zob.: *Polska Służba Zagraniczna po 1 września 1939 r.*, Londyn 1954, s. 34.

⁸ Z. Girzyński, op. cit., s. 82.

⁹ A MAE, Série Europe, Sous-série Pologne, t. 4, Télégramme chiffrée du délégué français à Moscou M. Roger Garreau au MAE de la France, Moscou, le 2 octobre 1944.

¹⁰ Z. Girzyński, op. cit., s. 68.

o utworzeniu Komitetu¹¹. Dopiero kwestia wysłania do Polski posła francuskiego w osobie kapitana Christiana Fouchet, którego główną misją miało być zebranie informacji o sytuacji pragnących się repatriować obywateli francuskich, stworzyła sprzyjające warunki dla starań władz Polski Ludowej o analogiczne przyjęcie we Francji delegata PKWN przy rządzie francuskim.

Polskie władze krajowe powoływały się przy tym na przykład Wielkiej Brytanii, która miała zaakceptować przyjęcie w październiku 1944 r. przedstawiciela PKWN w osobie Stefana Wilanowskiego, formalnie pełniącego funkcję łącznika władz krajowych z Rządem RP w Londynie oraz z brytyjskim Foreign Office. Podkreślano również, iż Brytyjczycy przyjęli delegata jugosłowiańskiego rządu marszałka Josipa Broz-Tito. Garreau, utrzymując rezerwę wobec argumentów PKWN, rekomendował jednocześnie MAE przyjrzenie się bliżej otrzymanej propozycji. Dla Garreau głównym argumentem za tym było wspomniane zagadnienie losu Francuzów znajdujących się w Polsce¹². Quai d'Orsay po zbadaniu sprawy stwierdziło, iż w rzeczywistości, wbrew informacjom przekazanym przez PKWN, Foreign Office nie utrzymuje żadnych oficjalnych stosunków z delegatem PKWN, jak również Rząd RP w Londynie uważa tegoż delegata za zwykłego agitatora komunistycznego. Mimo to MAE skłaniało się ku opcji przyjęcia przez Francję przedstawiciela PKWN, który zostałby wysłany jednostronnie przez polskie władze krajowe i nie otrzymałby oficjalnego uznania Rządu Francji. Kierownictwo francuskiej dyplomacji miało na uwadze przede wszystkim cel w postaci uzyskania gwarancji akceptacji misji tymczasowej kpt. Fouchet i kilku towarzyszących mu oficerów francuskich. Co ciekawe, jako gest dobrej woli Francji wobec władz Polski Ludowej, który w zamierzeniu Francuzów miałby skutkować przychylnością Polaków wobec interesów francuskich, wskazywano fakt istnienia we Francji organizacji polskiej o nazwie Polski Komitet Wyzwolenia Narodowego pod przewodnictwem Tomasza Piętki, która to organizacja wedle prawa francuskiego była zwykłym stowarzyszeniem cudzoziemców¹³.

5 XII 1944 r. członek delegacji PKWN w Moskwie Stefan Jędrychowski osobiście zwrócił się do Rogera Garreau z prośbą o akceptację dla ustanowienia stosunków dyplomatycznych pomiędzy Francją a Komitetem z Lublina. Zarazem uspokajał francuskiego rozmówcę, iż taki krok nie musiałby oznaczać zerwania stosunków dyplomatycznych Francji z Rządem RP na Uchodźstwie. Podczas tej rozmowy Garreau bronił dobrego imienia polskiego rządu emigracyjnego i Polskich Sił Zbrojnych na Zachodzie przeciw oskarżeniom Jędrychowskiego, iż za fasadą proaliantką organy te ukrywały swoją sympatię dla reżimu Vichy. W odpowiedzi Garreau przytoczył liczne przykłady wkładu Polaków w walkę z nazistowskimi Niemcami oraz fakt, iż polski przedstawiciel należał do pierwszych, którzy znaleźli się przy Komitecie generała Charlesa de Gaulle'a¹⁴. Mimo iż w trakcie rozmowy Jędrychowskiego z Garreau pojawiło się szereg drobnych kwestii spornych, to była ona przełomowa dla osiągnięcia zgody francuskiej na przyjęcie stałego przedstawiciela PKWN w Paryżu.

¹¹ D. Jarosz, M. Pasztor, *Conflicts brûlants de la guerre froide. Les relations franco-polonaises de 1945 à 1954*, Panazol 2005, s. 35.

¹² A MAE, Série Europe, Sous-série Pologne, t. 4, Télégramme chiffrée de Roger Garreau au MAE de la France, Moscou, le 29 octobre 1944; Z. Girzyński, op. cit., s. 17.

¹³ A MAE, Série Europe, Sous-série Pologne, t. 4, Télégramme du MAE à l'Ambassade de France à Moscou, Paris, le 12 novembre 1944; Z. Girzyński, op. cit., s. 83.

¹⁴ A MAE, Série Europe, Sous-série Pologne, t. 4, Compte-rendu de l'entretien de Roger Garreau avec Stefan Jędrychowski à l'Ambassade de France, Moscou, le 5 décembre 1944. Zob. również: Z. Girzyński, op. cit., s. 84–85.

W końcu 1944 r. zaczęły się pojawiać w prasie brytyjskiej przecieki na temat rychłego przyjęcia delegata PKWN przez władze francuskie. Zwracał na to szczególną uwagę w przesyłanych do Quai d'Orsay raportach rezydujący w Londynie radca ambasady francuskiej Jacques-Camille Paris. Podkreślał on, że w ówczesnej sytuacji najmniejszy nawet gest Francji może być interpretowany jako krok w stronę formalnego uznania Komitetu Lubelskiego, co głęboko dotknęłoby Rząd RP w Londynie¹⁵.

Misja kpt. Fouchet zainstalowała się w Lublinie 23 XII 1944 r.¹⁶ W strukturze MAE została ona podporządkowana Ambasadzie Francji w Moskwie¹⁷. Logiczną konsekwencją tego faktu było mianowanie przez PKWN oficjalnego delegata przy Rządzie Tymczasowym Republiki Francuskiej w dniu 29 XII 1944 r. Urząd ten powierzono Stefanowi Jędrzychowskiemu¹⁸.

Wkrótce Komitet Lubelski przekształcił się w Rząd Tymczasowy RP, a w lutym 1945 r. jego siedziba przeniesiona została z Lublina do Warszawy. Ze względów dyplomatycznych władze francuskie i cała francuska dyplomacja w dalszym ciągu określały reprezentanta Warszawy mianem delegata PKWN, i to pomimo skarg w tym zakresie składanych przez tę delegaturę¹⁹. Jak wyjaśniała zajęte w tej sprawie stanowisko Dyrekcja Europejska (*Direction d'Europe*) MAE:

„O ile prawdą jest, że Polski Komitet Wyzwolenia Narodowego już nie istnieje, należy zwrócić uwagę na fakt, że ten Komitet nie ogłosił się jeszcze Rządem Tymczasowym w momencie, gdy Pan Jędrzychowski przybył do Paryża 25 grudnia 1944 r. Wydaje się, że niezależnie od wszelkich innych okoliczności, niemożliwe jest oficjalne tytułowanie organu z Warszawy Rządem Tymczasowym Rzeczypospolitej Polskiej, podczas gdy w dalszym ciągu uznajemy Rząd Polski w Londynie. Biorąc pod uwagę to, co wyżej napisano, Minister zdecydował, iż ma zostać utrzymane określenie «Polskiego Komitetu Wyzwolenia Narodowego»»²⁰.

Stefan Jędrzychowski na stałe przybył do Francji dopiero w drugiej połowie stycznia 1945 r. Mimo iż nie przysługiwał mu status dyplomatyczny, „z powodów kurtuazyjnych oraz w duchu wzajemności” korzystał on z przywilejów analogicznych do tych, jakie otrzymał w Polsce kpt. Fouchet. W praktyce w Quai d'Orsay podjęto decyzję, iż delegatowi PKWN (Rządu Tymczasowego RP) będzie przysługiwać sposób traktowania właściwy dla „przedstawicieli małych państw” (*représentants de petits États*)²¹. W wypadku nieobecności delegata zastępował go w obowiązkach drugi sekretarz delegatury Aleksander Bekier²². Fakt wysłania

¹⁵ A MAE, Série Europe, Sous-série Pologne, t. 4, Télégramme de M. Paris au MAE, Londres, le 21 décembre 1944.

¹⁶ Z. Girzyński, op. cit., s. 85.

¹⁷ D. Jarosz, M. Pasztor, op. cit., s. 35.

¹⁸ A MAE, Série Europe, Sous-série Pologne, t. 4, Lettre du CPLN — Délégation en France à Georges Bidault, ministre des affaires étrangères de France avec l'information sur la nomination du délégué du CPLN en France, Paris, le 29 décembre 1944.

¹⁹ Ibidem, Note de la Direction d'Europe pour la Direction du Protocole du MAE de la France sur la Délégation du CPLN en France, Paris, le 31 mai 1945.

²⁰ Ibidem, Notice de la Direction d'Europe pour la Direction de Protocole du MAE sur la Délégation du CPLN en France, Paris, le 31 mai 1945. Tłumaczenie cytatu z języka francuskiego — P. S.

²¹ Ibidem, Note de la Direction d'Europe au Service de Protocole du MAE sur le traitement prévu pour le délégué du CPLN en France, Paris, le 20 janvier 1945.

²² Ibidem, Lettre de la Délégation du Gouvernement provisoire de la République polonaise au MAE de la France informant sur le remplacement du délégué lors de son absence en France, Paris, le 3 avril 1945.

na placówkę przedstawicielską Polski Ludowej w Paryżu dotychczasowego przedstawiciela PKWN w Moskwie wskazywał jednoznacznie, jak wielką wagę przykładały władze warszawskie do stosunków z Francją²³. Łatwo również było zauważyć, iż świadomie nadały one swojej delegaturze w Paryżu strukturę odpowiadającą ambasadzie.

W marcu 1945 r. miało miejsce znaczące w wymiarze symbolicznym wydarzenie, świadczące o postępującym zbliżeniu w stosunkach między Francją a Rządem Tymczasowym RP w Warszawie. Oto delegatura kierowana przez Jędrzychowskiego otrzymała prawo do mobilizacji ochotników do Wojska Polskiego (ludowego) na terenie Francji dokładnie w czasie, gdy dobiegła końca mobilizacja kierowana przez Ambasadę i Delegata Ministerstwa Obrony Narodowej Rządu RP w Londynie²⁴.

Uznanie przez Francję jako przez pierwszego alianta zachodniego polskiego Rządu Tymczasowego Jedności Narodowej w Warszawie, utworzonego na bazie Rządu Tymczasowego RP i przedstawicieli niezależnego Stronnictwa Ludowego (z udziałem Stanisława Mikołajczyka), co nastąpiło 29 VI 1945 r., w sposób zasadniczy zmieniło położenie polskich przedstawicieli dyplomatycznych i konsularnych we Francji. Na planie międzynarodowym świadczyło to o tym, że Francja zdecydowała się rozgrywać „kartę wschodnią” w relacjach z Anglosasami, chociaż niedługo później rząd warszawski uznały zarówno Wielka Brytania, jak i Stany Zjednoczone²⁵. W jednej chwili wszyscy urzędnicy ambasady, w tym sam ambasador Kajetan Morawski, jak również wszystkie polskie konsulaty i agencje konsularne na terenie Francji utracili prawo do reprezentowania Rzeczypospolitej Polskiej i interesów obywateli polskich w oczach władz francuskich.

Rankiem 30 czerwca szef Poddyrekcji do spraw Europy Wschodniej MAE (*Sous-direction de l'Europe orientale*) odbył rozmowę z radcą ambasady polskiej Wiesławem Dąbrowskim. Zdecydowano wówczas, iż cała działalność ambasady i konsulatów zostanie wstrzymana, a polskie placówki dyplomatyczne i konsularne pozostaną zamknięte już od tegoż 30 czerwca. Dyplomaci i konsulowie polscy otrzymali tydzień na zamknięcie wszelkich spraw osobistych oraz obowiązków służbowych wynikających z pełnionych dotąd funkcji — termin upływał 7 lipca o godzinie 13. W tym dniu budynki Ambasady, Konsulatów Generalnych w Paryżu, Lille i Marsylii, Konsulatów w Lyonie, Tuluzie i Bar-le-Duc, Wicekonsulatu w Nicei oraz agencji konsularnych w Périgueux, Montluçon, Nancy, Limoges, Bordeaux, Alès, Mézières, Rennes, Charleville i Metz u miały zostać przekazane w ręce MAE, miejscowych Komisarzy Republiki i prefektów, względnie ich przedstawicieli, którzy następnie mieli je oddać pod zarząd przedstawicieli polskiego Rządu Jedności Narodowej²⁶.

Po nawiązaniu stosunków dyplomatycznych z Warszawą funkcję ambasadora Francji w Polsce objął Roger Garreau, który wcześniej pełnił funkcję posła francuskiego w Moskwie, a od marca 1945 r. był nieoficjalnym przedstawicielem Francji w Warszawie²⁷. W zmienionej sytuacji międzynarodowej Garreau stał się entuzjastą nawiązania formalnych stosunków z rządem warszawskim przez Francję. W telegramie z 5 lipca pisał nawet, iż „nigdy jeszcze

²³ Z. Girzyński, op. cit., s. 17.

²⁴ L. Turajczyk, *Spoleczno-polityczne organizacje polskie we Francji 1944–1948*, Warszawa 1978, s. 91.

²⁵ D. Jarosz, M. Pasztor, op. cit., s. 36.

²⁶ A MAE, Série Europe, Sous-série Pologne, t. 4, Note de la Direction d'Europe pour M. Chauvel sur l'entretien du chef de la sous-direction de l'Europe orientale avec le conseiller de l'Ambassade de Pologne à Paris, Paris, le 30 juin 1945; Z. Girzyński, op. cit., s. 98.

²⁷ Z. Girzyński, op. cit., s. 86.

okoliczności nie były tak korzystne dla zwiększenia wpływów politycznych i kulturalnych” Francji w Polsce. W zrozumieniu tego stanu ducha może pomóc obserwacja poczyniona przez wybitnego francuskiego historyka George’a–Henri Soutou — znaczna część społeczeństwa francuskiego odczuwała nić porozumienia, pewne pokrewieństwo ideowe między nową postępową Francją powojenną i nową Polską Ludową²⁸. Inną przyczyną decyzji Rządu Francji było dążenie do rozmów dwustronnych o nowym układzie francusko–polskim, który miałby m.in. poruszyć zagadnienie kontroli pokonanych w wojnie Niemiec. Przede wszystkim jednak uznanie warszawskiego Rządu Jedności Narodowej otworzyło perspektywę wywierania realnego wpływu na Polskę i jej politykę międzynarodową, podczas gdy Rząd RP w Londynie nie sprawował już realnej władzy i nie miał żadnego wpływu na bieg wydarzeń w Polsce.

Bezpośrednim następcą Kajetana Morawskiego na urządzie ambasadora Rzeczypospolitej Polskiej został dotychczasowy delegat Rządu Tymczasowego RP Stefan Jędrzychowski. Jednak już 9 lipca otrzymał on nominację na stanowisko ministra żeglugi i handlu zewnętrznego w Rządzie Tymczasowym Jedności Narodowej. W końcu lipca warszawskie MSZ poinformowało Quai d’Orsay, że Rząd Polski planuje mianować nowym ambasadorem w Paryżu Stanisława Skrzyszewskiego, byłego ministra oświaty w Rządzie Tymczasowym RP²⁹. Nominat w świetle informacji pozyskanych przez Poddyrekcję do spraw Europy Wschodniej prezentował się jako aktywista polityczny, który „zawsze manifestował sympatię dla ideologii komunistycznej”. Niezależnie od tego, jego kandydatura została pozytywnie zarekomendowana przez ambasadora francuskiego w Warszawie Garreau, który informował o swoich dobrych relacjach służbowych z byłym polskim ministrem oświaty. Upłynął jeszcze ponad miesiąc zanim Rząd Francji zatwierdził formalnie kandydaturę Skrzyszewskiego³⁰. Wydaje się, że to opóźnienie wynikało z prozaicznego powodu, jakim były problemy w obiegu dokumentów. Stało się jednak podstawą do pewnych zarzutów polskiego MSZ co do gorszego traktowania przedstawicieli RP przez Francję, podczas gdy dyplomaci francuscy mieli być obdarzani „szczególną atencją” i „niezmiennym poparciem” dla wykonywanej przez nich misji w Polsce.

Warto wspomnieć, iż w tym okresie Polska Ludowa zwróciła się z oficjalną prośbą do Tymczasowego Rządu Republiki Francuskiej o reprezentację polskich interesów dyplomatycznych w niektórych państwach, które nie nawiązały jeszcze stosunków dyplomatycznych z polskim Rządem Tymczasowym Jedności Narodowej. Mowa tu o Szwajcarii oraz niektórych państwach Ameryki Południowej³¹.

Koła byłych dyplomatów polskich (reprezentujących Rząd RP w Londynie) ze swojej strony monitorowały do MAE, iż szereg pracowników rządu warszawskiego w placówkach na terenie Francji miał zostać tam wysłanych przez radziecki Ludowy Komisariat Spraw Zagranicznych, co miało wynikać z braków kadrowych polskiego MSZ. Wskazywano przede wszystkim na osobę Aleksandra Bekiera, drugiego sekretarza Ambasady RP, który wypeł-

²⁸ G.–H. Soutou, *Préface*, w: D. Jarosz, M. Pasztor, op. cit., s. 8.

²⁹ A MAE, Série Europe, Sous–série Pologne, t. 4, Lettre du MAE de la Pologne au MAE de la France informant sur la nomination au poste de l’ambassadeur de Pologne à Paris, Varsovie, le 24 juillet 1945.

³⁰ Dokładną ścieżkę obiegu korespondencji dyplomatycznej zob.: Z. Girzyński, op. cit., s. 95–96.

³¹ A MAE, Série Europe, Sous–série Pologne, t. 4, Note sur l’agrément demandé pour le nouvel Ambassadeur de Pologne à Paris, Paris, le 3 septembre 1945; Z. Girzyński, op. cit., s. 99.

niał obowiązki ambasadora w okresie wakatu po wyjeździe Stefana Jędrychowskiego³². Większość nowych urzędników polskiej sieci konsularnej we Francji, nawet ci zajmujący kluczowe stanowiska, nie miała żadnych nieformalnych kontaktów z przedstawicielami władz francuskich, a takie kontakty były właściwie regułą w wypadku byłych urzędników polskich reprezentujących władze polskie w Londynie³³.

Z drugiej strony niektórzy dawni zawodowi dyplomaci polscy, których nie można było podejrzewać o sympatie komunistyczne, szukali po wojnie możliwości podjęcia służby w korpusie dyplomatycznym lub konsularnym Polski Ludowej. Taka była na przykład sytuacja Kazimierza Czernego–Szwarcenberga, specjalisty w dziedzinie prawa narodów (prawa międzynarodowego), a przed wojną m.in. konsula RP w Schneidemühl (czyli w powojennej Pile), który okres okupacji niemieckiej spędził we Francji. Deklarował on, iż po wyzwoleniu Francji nie nawiązał kontaktu z agendami Rządu RP na Uchodźstwie, gdyż żywił „głęboki sceptycyzm co do trafności i realności całej jego polityki”. W lipcu 1945 r. Czerny–Szwarcenberg zadeklarował gotowość do podjęcia pracy w aparacie MSZ Rządu Tymczasowego Jedności Narodowej³⁴. Polski MSZ nie był jednak zainteresowany jego propozycjami. Ostatecznie z braku środków do utrzymania były dyplomata musiał podjąć decyzję o repatriowaniu się do Polski, co nastąpiło w kwietniu 1946 r.³⁵

Praktyka nowych władz polskich kierowała się ku nieangażowaniu do pracy dawnych dyplomatów, którzy pełnili w poprzednim ustroju kluczowe funkcje. Zdarzały się jednak i wyjątki, jak na przykład osoba Edwarda Dalbora, byłego endeka, który utrzymał po 29 VI 1945 r. stanowisko radcy emigracyjnego Ambasady RP w Paryżu, co wynikało z faktu powszechnej zgody co do jego wybitnych kompetencji w tym zakresie³⁶. Władze polskie w Warszawie przyjmowały za to do pracy pewną liczbę byłych urzędników MSZ średniego i niższego szczebla, co miało m.in. świadczyć o dążeniu do zgody narodowej. Do zaostrzenia kursu wobec dyplomatów z „przeszłością” przedwojenną doszło w 1947 r.³⁷

Pośród pracowników Ambasady RP w Paryżu, którzy przybyli tam wraz z objęciem urzędu ambasadorskiego przez Stanisława Skrzyszewskiego, znajdowała się m.in. Irena Krzywicka, pisarka znana już przed wojną ze swoich liberalnych obyczajowo i feministycznych poglądów. Pełniła ona funkcję attaché kulturalnego do 1946 r.

Personel polskich konsulatów we Francji był po 1 VII 1945 r. budowany stopniowo. Jednocześnie nieco zmodyfikowano sieć konsularną, przede wszystkim poprzez likwidację niektórych mniejszych placówek, co zresztą przyczyniło się do faktycznej racjonalizacji całej struktury. Tak na przykład już 1 VIII 1945 r. zlikwidowana została agencja konsular-

³² A MAE, Série Europe, Sous-série Pologne, t. 4, Renseignement sur M. Aleksander Bekier pour le MAE de la France, Paris, le 31 août 1945.

³³ BPP, Spuścizna Aleksandra Kawalkowskiego (dalej: A. Kawalkowski), sygn. BPP 1171, k. 70, Sprawozdanie byłego konsula RP w Strasburgu T. Nagórnoego z sytuacji Polonii we Francji wschodniej, Bar-le-Duc, 10 sierpnia 1946 r.

³⁴ BPP, K. Czerny–Szwarcenberg, sygn. tymcz. 1, List K. Czernego–Szwarcenberga do Leona Babińskiego z prośbą o przyjęcie do pracy w aparacie MSZ, La Monta (Isère), 5 listopada 1945 r.

³⁵ Ibidem, List K. Czernego–Szwarcenberga do Jeanne Deray, La Monta, 18 kwietnia 1946 r.

³⁶ Ibidem, Lettre de Jeanne Deray à K. Czerny–Szwarcenberg, Baumes–les–Dames (Doubs), le 7 novembre 1945.

³⁷ J. Wróbel, *Działania Ministerstwa Bezpieczeństwa Publicznego przeciwko repatriantom z Zachodu w latach 1945–1953*, w: *Aparat bezpieczeństwa wobec emigracji politycznej i Polonii*, pod red. R. Terleckiego, Warszawa 2005, s. 226–227.

na w Limoges³⁸. Zamknięty został również Wicekonsulat RP w Nicei³⁹. 17 lipca ambasada poinformowała, iż funkcje konsularne w Konsulacie Generalnym RP w Paryżu pełnić będą Tomasz Piętka, przewodniczący PKWN we Francji, dyrektor wydawanego we Francji dziennika „Gazeta Polska” i poseł do warszawskiej Krajowej Rady Narodowej, oraz wicekonsul Eustachy Czwartacki⁴⁰. Interesujące, że według komunikatu Centralnego Związku Polaków we Francji z 8 VII 1945 r. władze francuskie miały nie uznawać Piętki jako przedstawiciela polskiego Rządu Jedności Narodowej, ponieważ był on obywatelem francuskim⁴¹. Pozostaje jednak faktem, że Piętka podpisywał przez pewien czas formalną korespondencję konsularną do czynników francuskich i brak jakichkolwiek śladów nieuznawania tytułu Piętki do piastowanej funkcji w materiałach MAE. Wkrótce konsulem generalnym w Paryżu został Feliks Chiczewski, który dotąd pracował w aparacie UNRRA. W listopadzie Chiczewski, który miał dobre kontakty z byłymi dyplomatami polskiego rządu londyńskiego, został przeniesiony do Konsulatu w Lille⁴².

Pisarz Aleksander Kuśniewicz sprawował zarząd tymczasowy w Konsulacie w Strasburgu. Wcześniej pracował on w charakterze sekretarza Konsulatu RP w Tuluzie, gdzie zatrudniony został jeszcze przed wojną, w 1939 r.⁴³ Konsulatem w Tuluzie kierował teraz Henryk Arasimowicz⁴⁴. Nowym konsulem generalnym w Marsylii mianowany został 5 VII 1946 r. Witold Ptaszyński⁴⁵. Tymczasowe kierownictwo nad Konsulatem RP w Lyonie sprawował Rudolf Larysz, a następnie stanowisko konsula objął tam Łukasz Głuszcza, którego w maju 1946 r. zastąpił Romuald Putryński, należący do grupy dawnych urzędników MSZ⁴⁶. Najważniejszą agencją konsularną, z siedzibą w Metz, kierował Wojciech

³⁸ A MAE, Série Europe, Sous-série Pologne, t. 4, Note de la Direction d'Europe du MAE français sur l'échange de reichmarks effectué à Serillhac (Haute Vienne), Paris, le 2 novembre 1945.

³⁹ W 1948 r. działało sześć konsulatów polskich we Francji w następujących miastach: Paryż, Lille (Konsulaty Generalne) oraz Lyon, Tuluza, Marsylia i Strasburg — była to więc dokładnie taka sama sieć konsularna jak w przededniu wybuchu drugiej wojny światowej. Zob.: BPP, Spuścizna Zygmunta Lubicz-Zaleskiego, akc. 3882/2, Pismo Instruktora Oświaty przy Ambasadzie RP w Paryżu do konsułów polskich we Francji ze statystykami polskich punktów szkolnych na terenie Francji, Paryż, 8 maja 1948 r.

⁴⁰ A MAE, Série Europe, Sous-série Pologne, t. 4, Lettre de l'Ambassade de Pologne à Paris au MAE de la France informant sur l'assurance de l'interim du Consulat Général de Pologne à Paris, Paris, le 17 juillet 1945.

⁴¹ BPP, akc. 4088, Archiwum Centralnego Związku Polaków, Komunikat Zarządu Głównego CZP dla zarządów okręgów i komitetów lokalnych CZP, Paryż, 8 lipca 1945 r.

⁴² BPP, K. Czerny-Szwarcenberg, sygn. tymcz. 1, List Feliksa Chiczewskiego do K. Czernego-Szwarcenberga, Paryż, 11 października 1945 r.; ibidem, List Feliksa Chiczewskiego do K. Czernego-Szwarcenberga, Paryż, 5 listopada 1945 r.

⁴³ A MAE, Série Europe, Sous-Série Pologne, t. 5, Notices biographiques de récemment nommés Consuls de Pologne en France, Paris, le 7 janvier 1948.

⁴⁴ BPP, A. Kawalkowski, sygn. BPP 1171, k. 127, Sprawozdanie byłego konsula RP w Tuluzie R. Wodzickiego z sytuacji Polaków we Francji południowo-zachodniej w kwietniu i maju 1946 r.

⁴⁵ A MAE, Série Europe, Sous-série Pologne, t. 5, Lettre de l'Ambassade de Pologne à Paris au MAE de la France informant sur la nomination de Witold Ptaszynski au poste du Consul Général de Pologne à Marseille, Paris, le 5 juillet 1946.

⁴⁶ BPP, A. Kawalkowski, sygn. BPP 1171, k. 143, Sprawozdanie z sytuacji Polaków w regionie Lyonu między 15 kwietnia a 31 maja 1946 r.; A MAE, Série Europe, Sous-série Pologne, t. 5, Notices biographiques de récemment nommés Consuls de Pologne en France, Paris, le 7 janvier 1948.

Skrzypek⁴⁷. Rudolf Larysz objął w listopadzie 1945 r. kierownictwo nad Konsulatem Generalnym RP w Lille⁴⁸.

Według informacji kół byłych polskich dyplomatów we Francji, pracownicy Ambasady i konsulatów RP byli w większości dobierani osobiście przez ambasadora Skrzyszewskiego. Jeszcze w lipcu 1946 r. skompletowany zespół nie posiadał oficjalnej akceptacji warszawskiego MSZ⁴⁹. Ambasada Polski Ludowej wspierała aktywność Rady Narodowej Polaków we Francji, organizacji utworzonej w 1945 r. na bazie PKWN we Francji. Pozostałe dwa centra skupiające polskie stowarzyszenia we Francji: Centralny Związek Polaków oraz Polskie Zjednoczenie Katolickie we Francji w dalszym ciągu uznawały Rząd RP w Londynie.

Przedstawiciele władz Polski Ludowej we Francji wzywali emigrantów polskich do powrotu do kraju w ramach zorganizowanej akcji repatriacji. Akcja masowej repatriacji Polaków we Francji do ich kraju pochodzenia stanowiła najważniejsze zadanie organizacyjne polskich placówek dyplomatycznych i konsularnych rządu warszawskiego we Francji. Przy konsulatach polskich utworzono wydzielone organizmy odpowiedzialne za akcję repatriacyjną. Były to komitety repatriacyjne oraz delegacja Pełnomocnika Rządu RP do Spraw Repatriacji w postaci Biura Repatriacyjnego⁵⁰. Zarazem Polska sprzeciwiała się rekrutacji pracowników do Francji pośród polskich DP (*displaced persons*) w Niemczech, przede wszystkim górników, jako że byli oni najbardziej potrzebnymi pracownikami w swojej ojczyźnie⁵¹.

Pierwsza francusko-polska konwencja o repatriacji podpisana została w listopadzie 1945 r., zorganizowana zaś akcja repatriacyjna rozpoczęła się w 1946 r. Według statystyk francuskich liczba reemigrujących starych emigrantów doszła do 51 tysięcy, z kolei polski spis ludności z 1951 r. podawał liczbę 78 tysięcy repatriantów⁵². Rzeczywistą liczbę Polaków ze starej emigracji, którzy zdecydowali się na powrót do kraju pomiędzy 1945 a 1948 r., można szacować na 64–70 tysięcy osób. W tym samym czasie repatriacji poddało się także 63–72 tysięcy Polaków ze wszystkich kategorii „nowej emigracji” (z okresu drugiej wojny światowej)⁵³.

Faworyzowanie przez placówki rządu warszawskiego we Francji osób popierających nową polską rzeczywistość polityczną było wyraźne na wielu różnych polach i jest to stwierdzenie, które nie jest podważane przez badaczy niezależnie od ich poglądów politycznych czy ideowych⁵⁴. Ofiarą dyskryminacji padali często Polacy, którzy nie chcieli się repatriować. Antykomunistyczne centrale stowarzyszeń polskich z CZP na czele, jak również poszczególne związki i stowarzyszenia wrogie władzom Polski Ludowej podejmowały szereg rezolucji przeciwko wykorzystywaniu ambasady, konsulatów oraz Polskiego Czerwonego Krzyża we Francji do bieżących celów politycznych.

⁴⁷ Ibidem, *Dépêche du préfet de la Moselle au Cabinet du MAE de la France sur la visite de l'ambassadeur Jerzy Putrament à Metz, le 23 octobre 1947.*

⁴⁸ Ibidem, *Notices biographiques de récemment nommés Consuls de Pologne en France, Paris, le 7 janvier 1948.*

⁴⁹ BPP, A. Kawałkowski, sygn. BPP 1171, k. 127, Sprawozdanie byłego konsula RP w Tuluzie R. Wodzickiego z sytuacji Polaków we Francji południowo-zachodniej w kwietniu i maju 1946 r.

⁵⁰ D. Jarosz, M. Pasztor, op. cit., s. 60; Z. Girzyński, op. cit., s. 199.

⁵¹ D. Jarosz, M. Pasztor, op. cit., s. 62–63.

⁵² J. Gruszyński, *Spoleczność polska we Francji 1918–1978*, Warszawa 1981, s. 43.

⁵³ D. Jarosz, M. Pasztor, op. cit., s. 66. Zob. także: Z. Girzyński, op. cit., s. 194, 211.

⁵⁴ Zob. m.in.: J. Gruszyński, op. cit., s. 303.

Pozycja przedstawicieli rządu warszawskiego we Francji została wzmocniona wraz z sukcesem komunistów w wyborach do Zgromadzenia Konstytucyjnego 21 XI 1945 r. Wspólny rząd utworzyli wówczas komuniści (PCF), socjaliści (SFIO) i chadecy (MRP)⁵⁵.

W lutym 1946 r., w następstwie protestów Ambasady RP w Paryżu, MAE postanowiło wstrzymać przyznawanie zaświadczeń o narodowości polskiej (*certificats de nationalité polonaise* — przy czym francuskie słowo *nationalité* oznacza zarówno narodowość, jak obywatelstwo) bez uprzedniej pozytywnej opinii właściwego konsulatu RP. Do tego momentu zaświadczenia wystawiane przez MAE nie wymagały w ogóle jakiegokolwiek opinii polskich władz konsularnych. Dawały one prawo do otrzymania dokumentów tożsamości zawierających stwierdzenie o narodowości (*nationalité*) polskiej⁵⁶. Od lutego 1946 r. stosowne zaświadczenia MAE posiadały jedynie stwierdzenie pochodzenia polskiego (*origine polonaise*). Ta pozornie drobna zmiana miała swoje konkretne następstwa. Otóż stwierdzenie jedynie pochodzenia polskiego nie dawało zainteresowanym praw zapisanych w konwencji polsko-francuskiej o ubezpieczeniach społecznych z 21 XII 1945 r., w tym prawa do otrzymywania od polskiego Zakładu Ubezpieczeń Społecznych zwrotów kwot świadczeń wypłacanych przez francuską *Caisse Autonome* polskim pracownikom we Francji. Stąd też realna stała się groźba zaprzestania wypłacania tych świadczeń przez *Caisse Autonome*⁵⁷. Informacja o zmianie terminologii na zaświadczeniach wystawianych przez MAE znalazła się w tekście polsko-francuskiego traktatu o repatriacji górników polskich z 28 II 1946 r. (jako poboczna informacja dla prefektów). Stawiało to pod znakiem zapytania prawo polskich górników do świadczeń francuskich.

Pośród innych zagadnień kluczowych dla życia Polaków we Francji, a związanych z działalnością polskich placówek dyplomatycznych i konsularnych znajdowało się szkolnictwo polskie. Podporządkowane ono było inspektoratowi oświaty przy Ambasadzie RP, na szczeblu zaś lokalnym inspektorom szkolnym w okręgach konsularnych. W maju 1946 r. całość oficjalnego szkolnictwa polskiego we Francji znalazła się pod zwierzchnictwem polskiego Ministerstwa Oświaty⁵⁸.

Na płaszczyźnie polsko-francuskich stosunków dyplomatycznych kluczową kwestią w tym okresie były starania o odnowienie układu między dwoma państwami z 1921 r. oraz dążenie do podpisania polsko-francuskiej deklaracji przyjaźni. Miano przy tym na uwadze, że już w grudniu 1944 r. Francja zawarła traktat o przyjaźni i wzajemnej pomocy ze Związkiem Radzieckim. Ostatecznie nie doszło ani do odnowienia układu francusko-polskiego, ani nawet do podpisania niezobowiązującej deklaracji przyjaźni⁵⁹.

⁵⁵ J.-P. Rioux, *La France de la Quatrième République, I. L'ardeur et la nécessité 1944–1952*, Paris 1980, s. 141–142.

⁵⁶ Wspomniane zaświadczenia nosiły nazwę „zaświadczeń dla otrzymania dowodu osobistego lub dokumentu tożsamości cudzoziemca” („certificat pour la délivrance d’une carte d’identité ou d’un titre d’identité d’étranger”).

⁵⁷ BPP, Spuścizna Mieczysława Biesiekierskiego (dalej: M. Biesiekierski), sygn. tymcz. 4/I, Raport nr 3 M. Biesiekierskiego dla Premiera Rządu RP w Londynie o sytuacji i działalności na odcinku pracy i opieki społecznej między 15 stycznia a 31 marca 1946 r., Paryż, 1 kwietnia 1946 r. Dokument ten znajduje się również w: BPP, A. Kawalkowski, sygn. BPP 1171.

⁵⁸ L. Turajczyk, op. cit., s. 140.

⁵⁹ Negocjacje polsko-francuskie nad projektem układu między dwoma państwami tuż po drugiej wojnie światowej zostały już szczegółowo omówione, zob.: D. Jarosz, M. Pasztor, op. cit., s. 38–51. Francuskie materiały archiwalne na ten temat, zob.: A MAE, Série Europe, Sous-série Pologne, t. 59 (France — Pologne 1944–1946). Zob. także: Z. Girzyński, op. cit., s. 99–110.

Innymi ważnymi sprawami były zasiłki dla inwalidów — ofiar wojny (w przypadku śmierci ofiary — dla małżonki i dzieci) oraz emerytury polskich imigrantów z Westfalii. Przed klęską Francji w 1940 r. Polska i Francja stosowały w dziedzinie pomocy społecznej zasadę wzajemności, zwłaszcza w kwestii pomocy osobom starszym. Potrzebujący mieli wówczas prawo do zasiłków w gotówce oraz do zabezpieczenia w postaci węgla na zimę⁶⁰.

Układ francusko–polski o płatnościach z 10 II 1947 r. uregulował najpilniejsze kwestie bytowe pracowników polskich we Francji, takie jak ubezpieczenia od inwalidztwa, starości i na wypadek śmierci, odszkodowania za wypadki przy pracy, ubezpieczenia od ryzyka i tryb przekazywania środków finansowych. Osobny układ ustanowił zasady finansowania pracowników, których lata pracy podzielone były pomiędzy kopalnie w obydwu państwach, oraz tryb przekazywania przez dane państwo — stronę umowy płatności dla osób zamieszkujących w drugim z państw — stron umowy.

Dzień później, tj. 11 II 1947 r., została podpisana Konwencja francusko–polska o zasiłkach dla inwalidów wojny z lat 1939–1945. Zrównywała ona w prawach polskich inwalidów wojennych z francuskimi, zgodnie z uregulowaniami Kodeksu wojskowych zasiłków inwalidzkich oraz zasiłków dla ofiar wojny (*Code des pensions militaires d'invalidité et des victimes de la guerre*)⁶¹. Francuskie zasiłki dla inwalidów miały odąd być przyznawane również byłym żołnierzom Wojska Polskiego we Francji, członkom ruchu oporu, Armii Francuskiej oraz Francuskich Sił Wewnętrznych (FFI). Konwencja obejmowała swoimi uregulowaniami również wdowy i sieroty po żołnierzach polskich i cywilnych ofiarach wojny. Organizmami pośredniczącymi w płatności świadczeń miały być konsulaty RP oraz organizacje wojskowe uznawane przez Konsulat Generalny RP w Paryżu. Jednocześnie analogiczne prawa uzyskali Francuzi na terytorium Polski. Prezydent Republiki Francuskiej otrzymał prawo do podpisania tej konwencji mocą ustawy przegłosowanej przez Zgromadzenie Narodowe w dniu 13 sierpnia⁶². Stosowny dekret Prezydenta Republiki nosił datę 18 XII 1947 r., po uprzedniej ratyfikacji konwencji w dniu 30 września⁶³.

Podpisanie obydwu konwencji było sukcesem władz Polski Ludowej. Niemniej organ prasowy PSL we Francji „Gazeta Ludowa” wskazywał, iż podwyżka zasiłków dla starców była realizowana kosztem świadczeń dla Polaków, którzy przed wybuchem wojny otrzymywali we Francji środki z tytułu wcześniejszych lat pracy w Niemczech, tzw. zasiłki gwareckie. Do 1939 r. środki te wypłacał Zakład Ubezpieczeń Społecznych z siedzibą w Poznaniu⁶⁴. Po wybuchu wojny wypłaty zostały wstrzymane i nie wznowiono ich już po wyzwoleniu Francji. Rzeczywiście, konwencja z 10 II 1947 r. nie obejmowała tej specyficznej grupy Polaków we Francji.

⁶⁰ J. Laloum, *L'assistance sociale auprès des populations juives parisiennes au temps de l'occupation*, w: *Terre d'exil, terre d'asile. Migrations juives en France aux XIXe et XXe siècles*, pod red. C. Zytnicki, Paris 2009, s. 58.

⁶¹ *Francusko–polska umowa dotycząca pensji inwalidzkich dla ofiar wojny 1939/45*, „Les Volontaires”, wkładka „4–ty Biuletyn Informacyjny Sekcji Polskiej”, czerwiec 1948, s. 2.

⁶² BPP, M. Biesiekierski, sygn. tymcz. 4/I, Raport nr 7 M. Biesiekierskiego o sytuacji i działalności na odcinku pracy i opieki społecznej między 25 maja a 31 października 1947 r., [Paryż], 15 listopada 1947 r.; *Nasi uchodźcy — ofiary wojny uzyskali prawo do rent we Francji*, „Gazeta Ludowa”, 1 IX 1947, nr 27, s. 2.

⁶³ BPP, M. Biesiekierski, sygn. tymcz. 4/I, Raport nr 8 M. Biesiekierskiego o sytuacji i działalności na odcinku pracy i opieki społecznej między 1 listopada 1947 r. a 31 maja 1948 r.

⁶⁴ *W sprawie zasiłków gwareckich*, „Gazeta Ludowa”, 1 VII 1947, nr 23, s. 7.

Ważną kwestią w relacjach pomiędzy dyplomatami polskimi i francuskimi była wymiana kulturalna i naukowa między dwoma krajami, tym bardziej iż wszelkie oficjalne wizyty ludzi nauki i kultury oraz wszystkie przyznawane stypendia wymagały akceptacji na szczeblu dyplomatycznym. W nowej sytuacji międzynarodowej Francja chciała odgrywać szczególną rolę kulturalną w Europie Środkowej, co miało zrekompensować utratę znaczenia politycznego w tym regionie po drugiej wojnie światowej⁶⁵. 19 II 1947 r. obydwa państwa podpisały konwencję o współpracy intelektualnej, która ustanawiała katedry i kursy językowe oraz literatury francuskiej w Polsce i literatury polskiej we Francji, instytuty naukowe i stypendia rządowe dla studentów i naukowców, wymiany profesorów „dla podtrzymania i pogłębienia dziedzictwa kulturowego i dążeń kulturalnych”⁶⁶. Z początkiem drugiej połowy 1947 r. strona polska zaczęła się dystansować od inicjatyw francuskich w dziedzinie kultury, przede wszystkim zaś z rezerwą zaczęto się odnosić do przyznawanych stypendiów rządu francuskiego dla Polaków. Zmiana nastawienia polskich władz warszawskich związana była oczywiście z ewolucją sytuacji międzynarodowej⁶⁷.

Tymczasowy Rząd Jedności Narodowej w Warszawie i jego placówki we Francji zaprzestały wspierania polskich uchodźców (*réfugiés*), którzy nie chcieli powracać do kraju i którzy skądinąd ze swojej strony odmawiali uznania władz warszawskich. W rezultacie ta kategoria imigrantów polskich we Francji znalazła się pod opieką polskich władz emigracyjnych w Londynie (oczywiście w ramach bardzo ograniczonych możliwości, biorąc pod uwagę brak uznania międzynarodowego dla Rządu RP w Londynie oraz ograniczone możliwości finansowe tegoż), a począwszy od lipca 1948 r. przede wszystkim pod opieką Międzynarodowej Organizacji do spraw Uchodźców (IRO). Uchodźcy polscy otrzymywali również pewną opiekę władz francuskich oraz współpracującego z nimi Społecznego Serwisu Pomocy Emigrantom (*Service social d'Aide aux Émigrants*).

Wracając do kwestii bezpośrednich relacji między Francją a przedstawicielami rządu Polski Ludowej w tym kraju, ważne z punktu widzenia władz francuskich było podpisanie przez ambasadora Stanisława Skrzyszewskiego w dniu 1 VIII 1946 r. deklaracji poświadczającej, iż Rząd Rzeczypospolitej Polskiej uznaje zobowiązania zaciągnięte wobec Rządu Francji oraz zamieszkujących we Francji osób prawnych i fizycznych przez poprzednie Rządy polskie, a więc także Rząd RP w Londynie przed 29 VI 1945 r.⁶⁸

Koniec 1946 r. charakteryzował się rosnącym konfliktem pośród przedstawicieli struktur MSZ we Francji, między dwiema najważniejszymi partiami rządowymi w Polsce — Polską Partią Robotniczą (PPR) i Polską Partią Socjalistyczną tzw. odrodzoną (PPS). Socjaliści oskarżali PPR o doprowadzenie do prawie całkowitego opanowania personelu Ambasady RP w Paryżu przez tę partię. To sprostowanie podzielane zresztą było przez dyplomatów francuskich. Podczas listopadowej narady ogólnopolskich kierownictw PPR i PPS w Warszawie obecny na niej ambasador Skrzyszewski (członek PPR) bezpośrednio zaatakował drugiego sekretarza ambasady socjalistę Aleksę Dębnickiego, zarzucając mu, iż rzekomo śledztwo w jego sprawie ma prowadzić francuska policja w związku z podejrzeniami o ścisłe stosunki z „pewnymi podejrzanymi kręgami o tendencjach faszystowskich”⁶⁹. Być może ten

⁶⁵ D. Jarosz, M. Pasztor, op. cit., s. 75.

⁶⁶ Ibidem, s. 92–93; Z. Girzyński, op. cit., s. 168.

⁶⁷ D. Jarosz, M. Pasztor, op. cit., s. 87; Z. Girzyński, op. cit., s. 171.

⁶⁸ D. Jarosz, M. Pasztor, op. cit., s. 107.

⁶⁹ A MAE, Série Europe, Sous-série Pologne, t. 5, Dépêche confidentielle de l'ambassadeur de France à Varsovie Roger Garreau au président du Gouvernement — ministre AE Georges Bidault sur le personnel de l'Ambassade de Pologne à Paris, Varsovie, le 6 novembre 1946.

atak związany był z faktem, iż to właśnie Dębnicki informował poufnie Dyрекcję Europejską MAE o czystkach przeprowadzanych przez komunistów w polskiej ambasadzie. Dębnicki oraz trzech innych pracowników ambasady związanych z PPS: Leon Epsztejn, Edward Dalbor (radca emigracyjny) i attaché kulturalna Irena Krzywicka zostali odwołani do Polski. Niepomierne wzrosła wówczas rola komunisty Mirosława Żuławskiego — attaché prasowego w ambasadzie. Ciekawa jest refleksja, jaką Dębnicki podzielił się z francuskim rozmówcą z Dyrekcji Europejskiej Quai d'Orsay, w zakresie źródeł wspomnianego konfliktu. Obok kwestii czysto personalnych decydująca miała być rozbieżność w poglądach na politykę zagraniczną. Stąd m.in. miały wynikać trudności w dojściu do porozumienia co do polskiego projektu deklaracji o przyjaźni polsko-francuskiej. Ponadto komuniści w całości zawłaszczyli aparat odpowiedzialny za akcję repatriacyjną, gdy tymczasem brak im było niezbędnej elastyczności wobec zróżnicowanej wewnętrznie społeczności polskiej we Francji. Dębnicki stwierdzał, iż „pozycja przyznana w Ambasadzie elementom socjalistycznym w żaden sposób nie korespondowała z wagą PPS w Polsce”. To samo dotyczyło się konsulatów i agencji konsularnych. Sam Dębnicki, po skonfliktowaniu się z PPR po odwołaniu go z urzędu do kraju, zaczął nawet dążyć do pozostania we Francji w charakterze „przedstawiciela” PPS, do czego jednak nie doszło.

Rzeczywistym powodem złości ambasadora Skrzyszewskiego był fakt, iż członkowie PPS nawiązali stosunki w ramach międzynarodowego koła dyplomatów–socjalistów (*Amicale socialiste internationale*) z pracownikami rozmaitych ambasad i poselstw we Francji, m.in. Wielkiej Brytanii, Austrii, Węgier, Włoch, Czechosłowacji i niektórych krajów Ameryki Południowej. Dyrekcja Europejska MAE zaprzeczyła wszelkim enuncjacjom ambasadora Skrzyszewskiego na temat śledzenia przez francuską policję wspomnianego koła dyplomatów socjalistycznych, które to koło miało charakter ograniczony do członków personelu dyplomatycznego we Francji⁷⁰.

Według raportów byłych urzędników polskiej służby dyplomatycznej i konsularnej we Francji nowa Ambasada RP w Paryżu nie radziła sobie z kwestiami administracyjnymi i technicznymi, nie będąc nawet w stanie wyposażyć konsulów w paszporty dyplomatyczne. Przypadki nieliczących z powagą urzędu zachowań pracowników niższego szczebla placówek polskich we Francji skutkowały wezwaniami przez francuską policję polityczną (*Sûreté Nationale*) na rozmowy byłych dyplomatów Rządu RP na Uchodźstwie. Byli przedstawiciele polskich władz londyńskich we Francji udzielali wówczas niezbędnych informacji na temat personelu przedstawicielstw Polski Ludowej. Pod tym względem wyjątkowo karygodna sytuacja miała istnieć w Tuluzie⁷¹.

Nawet jeśli część spośród pracowników konsulatów polskich, którzy zachowali swoje stanowiska po 29 VI 1945 r., dążyła do utrzymania niezależności politycznej, to bieżąca aktywność urzędów była nadzorowana przez odgórnie mianowane osoby, które formalnie posiadały stanowiska pomocnicze. Tak było na przykład w Strasburgu, gdzie konsul Rudolf

⁷⁰ Ibidem, Lettre confidentielle du Ministre AE de France à l'ambassadeur de France à Varsovie Roger Garreau sur les changements dans le personnel de l'Ambassade de Pologne à Paris, Paris, le 21 novembre 1946; ibidem, Note du MAE de la France sur l'entretien avec M. Dębnicki, ancien deuxième secrétaire à l'Ambassade de Pologne à Paris, Paris, le 22 novembre 1946; ibidem, Lettre de la Sous-direction d'Europe orientale du MAE français à l'ambassadeur de France à Varsovie sur les renseignements fournis par M. Dębnicki, Paris, le 5 décembre 1946. Tłumaczenie cytatu z języka francuskiego — P. S.

⁷¹ BPP, A. Kawalkowski, sygn. BPP 1171, k. 125–126, Sprawozdanie byłego konsula RP w Tuluzie R. Wodzickiego z sytuacji Polaków we Francji południowo–zachodniej w kwietniu i maju 1946 r.

Simek nie tylko był zastępowany w rozmaitych kluczowych obowiązkach przez swojego zastępcę Józefa Pacholczyka, ale był wręcz przez niego kontrolowany. To Pacholczyk trzymał w swoich rękach archiwum sekretne Konsulatu oraz teczek personalne jego pracowników. Towarzyszył kierownikom referatów Konsulatu w ich rozmowach służbowych. Również Pacholczyk nadzorował prowadzoną w 1946 r. akcję rejestracyjną obywateli polskich we Francji, opierając się na aparacie aktywistów komunistycznych takich organizacji, jak Organizacja Pomocy Ojczyźnie, Oddział PPR we Francji i terenowe rady narodowe Polaków⁷².

Pomiędzy marcem a 25 IV 1947 r. Ambasada RP w Paryżu przeprowadzała zapisy wniosków o amnestię dla byłych przeciwników polskiej władzy ludowej, którzy po wojnie przebywali we Francji. Był to element realizacji ustawy amnestyjnej przegłosowanej przez Sejm RP 22 II 1947 r. Osoby, które otrzymały na mocy tej ustawy amnestię, uzyskiwały prawo do bezpłatnej repatriacji⁷³.

W początku kwietnia 1947 r. nastąpiła zmiana na stanowisku ambasadora RP w Paryżu. Kandydatem na następcę Stanisława Skrzyszewskiego był utalentowany pisarz Jerzy Putrament, dotychczasowy nadwyznaczny wysłannik i minister pełnomocny rządu Polski Ludowej w Szwajcarii oraz przedstawiciel Polski przy misji obserwacyjnej Organizacji Narodów Zjednoczonych w Grecji. Był on oceniany przez dyplomatów francuskich jako ten przedstawiciel państw Europy Środkowej, „dla którego rozmówcy szwajcarscy mieli największą estymę”⁷⁴. Bardzo dobrą opinię o Putramencie miał również ambasador francuski w Szwajcarii Henri Hoppenot. Pisał on do Quai d’Orsay o kandydacie na urząd ambasadora RP w Paryżu, iż zawsze sprawiał on wrażenie „szczerego przyjaciela naszego kraju, łączącego wielką kulturę osobistą z nie mniej rzadką niezależnością ducha, legitymującego się wielką żywością sądów i wybitnym umysłem w ocenie ludzi i spraw”. Rząd Francji zaakceptował kandydaturę Putramenta 9 V 1947 r.⁷⁵ Warto przy okazji wspomnieć, iż ambasador Hoppenot pomylił się, charakteryzując nowego ambasadora polskiego i jego małżonkę jako socjalistów, gdy tymczasem byli oni obydwójce członkami PPR. Hoppenot pisał w raporcie do Quai d’Orsay, iż małżeństwo Putramentów „nie może być podejrzwane o tęsknotę za przedwojennym polskim ustrojem, ani też o spontaniczną sympatię dla potężnego sąsiada ze Wschodu”⁷⁶.

Pomimo tak chwalebnych referencji dla nowo mianowanego ambasadora Polski Ludowej, zmiana sytuacji międzynarodowej doprowadziła do ciężkiego kryzysu w polsko-francuskich relacjach dyplomatycznych. Można stwierdzić, iż w latach 1944–1948 Francja była postrzegana przez Polskę Ludową jako „najlepszy przyjaciel” w Europie Zachodniej. Taki wizeru-

⁷² Ibidem, k. 70, Sprawozdanie byłego konsula RP w Strasburgu T. Nagórnego z sytuacji Polonii we Francji wschodniej, Bar-le-Duc, 10 sierpnia 1946 r.

⁷³ *Komunikat Ambasady RP w Paryżu*, „Gazeta Ludowa”, marzec 1947, nr 13, s. 7.

⁷⁴ A MAE, Série Europe, Sous-série Pologne, t. 5, Dépêche confidentiel urgent sur l’opinion sur l’activité de M. Jerzy Putrament en Suisse, Berne, le 19 avril 1947.

⁷⁵ Ibidem, Note du Cabinet du Ministre AE pour la Direction d’Europe sur la nomination de M. Jerzy Putrament comme ambassadeur de Pologne à Paris, Paris, le 13 mai 1947. Tłumaczenie cytatu z języka francuskiego — P. S.

⁷⁶ Ibidem, Note de l’ambassadeur de France en Suisse Henri Hoppenot pour le MAE de la France sur le nouveau ambassadeur de Pologne à Paris Jerzy Putrament, Berne, le 25 juin 1947. Tłumaczenie cytatu z języka francuskiego — P. S.

nek wyłania się również z całej prasy wydawanej w Polsce w tym okresie⁷⁷. Pierwsze symptomy kryzysu zaczęły być widoczne w ostatnim kwartale 1947 r. Stosunki polsko–francuskie zaczęły wówczas wchodzić w nową fazę otwartej wrogości, która przypadła na lata 1948–1949. Zmiana polityki francuskiej wobec Polski zapoczątkowana jesienią 1947 r. miała swoje źródła w refleksji, iż wysiłki Polski w kierunku utrzymania dobrych relacji z Francją w celu zmniejszenia ryzyka odbudowy potęgi Niemiec, prowadziły w gruncie rzeczy do wspierania polityki ZSRR w Europie i do konfliktu z Anglosasami⁷⁸. Negatywna ewolucja była również widoczna w dziedzinie polsko–francuskiej współpracy gospodarczej. Ulegała ona postępującej degradacji po usunięciu — na podstawie dekretów rządowych z 14 V 1947 r. — komunistów z rządu Paula Ramadiera. Jak pisał ambasador Putrament w raporcie z 7 X 1947 r., zmiana wewnętrznej sytuacji politycznej Francji pozbawiła Polskę poparcia ze strony ministrów francuskich kierujących resortami gospodarczymi, pozostałe zaś ministerstwa zaostrzyły swoje stanowisko wobec Polski Ludowej⁷⁹.

The Activity of Diplomatic and Consular Representatives of the Warsaw Authorities of the Republic of Poland in France in 1944–1947

The purpose of this article is to present and analyse relations between the French authorities and representatives of the domestic authorities of the Republic of Poland in the years immediately after the end of the Second World War. The sources are predominantly archival material at the Diplomatic Archive Center of the Ministry of Foreign and European Affairs in La Courneuve and the Polish Library in Paris. Initially, the French authorities maintained a distance *vis-à-vis* the Polish Committee for National Liberation (PKWN). Ultimately, the question of dispatching to Poland a French envoy to gather information about the situation of French citizens intending to repatriate, created conducive conditions for the efforts made by the authorities of People's Poland connected with the reception of a PKWN delegate in France. At the end of December 1944, the PKWN appointed its official delegate to the French Government. At the end of June 1945, France recognised the Provisional Government of National Unity, established in Warsaw, thus withdrawing its acknowledgment of the émigré government of the Republic of Poland in London. A mass-scale repatriation of Poles living in France to the country of their origin was the most significant organisational task of the diplomatic and consular outposts of the Warsaw government. At the same time, the government in Warsaw and its outposts in France ceased supporting Polish refugees, who did not wish to return home and who refused to recognise the Warsaw authorities. Another key issue facing the outposts of People's Poland was the Polish school system in France. In 1944–1948 France was perceived by People's Poland as the "best friend" in West Europe. The first symptoms of a crisis became noticeable in the last quarter of 1947, when Polish–French relations entered a new phase of open hostility, coinciding with the years 1948–1949. The change in French policy towards Poland, initiated in the autumn of 1947, stemmed from reflections claiming that Poland's efforts towards maintaining good relations with France in order to reduce the risk of rebuilding German might, led basically to supporting Soviet policy in Europe and a conflict between France and the Anglo–Saxon powers.

⁷⁷ M. Szczerbinski, K. Zdanewicz, *Les problèmes de l'émigration polonaise en France à travers la presse polonaise entre 1944 et 1949*, w: *Les Ouvriers polonais en France après la Seconde Guerre mondiale. Actes du colloque de Lille, 26–27 octobre 1989*, pod red. E. Gogolewskiego, Villeneuve-d'Ascq 1992, „Collection Histoire” (hors-série de la „Revue du Nord”), nr 7, s. 155.

⁷⁸ G.–H. Soutou, op. cit., s. 9.

⁷⁹ D. Jarosz, M. Pasztor, op. cit., s. 111.